

ЛИТЕРАТУРА

1. Гиппиус З. Н. Сочинения: Стихотворения. Проза. / [сост., подгот. текста, вступ. ст., комм. К. Азадовского, А. Лаврова]. – Л.: «Художественная литература», 1991. – 672 с.
2. История русской литературы: XX век: Серебряный век / Под ред. Ж. Нива, И. Сермана, В. Страды и Е. Эткинда. – М.: Изд. Группа «Прогресс» – «Литера», 1993. – 356 с.
3. Мережковский Д. С. О причинах упадка и новых течениях современной русской литературы / Д. С. Мережковский. Эстетика и критика: [в 2 т.]. – М.: «Искусство», 1994. – 672 [1] с.
4. Мореас Ж. Литературный манифест. Символизм / Интернет-школа Просвящение. ру. – Режим доступа к книге: <http://www.internet-school.ru/Enc.ashx?item=653705>
5. Натырев Н. Н. Поэзия Зинаиды Гиппиус: проблематика, мотивы, образы: Учебное пособие. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 1999. – 108 с.
6. Mirsky D. S. Uncollected Writings on Russian Literature / Ed. By G. S. Smith. Berkley, 1989. – 410 с.

УДК 821.112.2.02'06:1

Мелінчук Н.В.
(Миколаїв, Україна)

ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ІДЮСТИЛЮ ПИСЬМЕННИКІВ-РОМАНТИКІВ

У даній статті досліджено особливості філософії Ієнської школи романтиків, простежено еволюцію аксіологічних пошуків філософів-романтиків. До Ієнського гуртка належали письменники, філософи, зокрема: В.Г. Вакенродер, Новаліс, Й.Л. Тік, Ф.В.Й. фон Шеллінг, брати А.В. Шлегель та Ф.Шлегель, Ф.Д.Е. Шлейєрмахер та ін.

Ключові слова: агностицизм, аксіологія, Ієнська школа, письменники-романтики, пантеїзм, романтики-філософи, філософія німецького романтизму.

В данной статье исследованы особенности философии Йенской школы романтиков, прослежена эволюция аксиологических поисков философов-романтиков. К Йенскому кругу принадлежали писатели, философы, в частности: В.Г. Вакенродер, Новалис, Й.Л. Тик, Ф.В.Й. фон Шеллинг, братья А.В. Шлегель и Ф. Шлегель, Ф.Д.Э. Шлейермахер и др.

Ключевые слова: агностицизм, аксиология, Йенская школа, писатели-романтики, пантеизм, романтики-философы, философия немецкого романтизма.

The article researches the peculiarities of Jena Romanticism philosophy, it traces the evolution of axiological pursuit of philosophers-romanticists. The following writers,

© Мелінчук Н.В., 2011

philosophers belonged to Jena Romanticism: W.H. Wackenroder, Novalis, J.L. Tieck, F.W.J. von Schelling, brothers A.W. Schlegel and F. Schlegel, F.D.E. Schleiermacher and others.

Key words: *agnosticism, axiology, Jena Romanticism, writers-romanticists, pantheism, romanticists-philosophers, German Romanticism philosophy.*

Формування ідіостилу письменників-романтиків відбувалось у період важливих історичних (Велика Французька революція 1798-1794 рр., Наполеонівські війни, створення Рейнського союзу 1803-1804 рр. та його розпад, розпад Священної Римської імперії, створення Німецького союзу за рішенням Віденського конгресу 1814-1815 рр., поразка буржуазно-демократичної революції в Німеччині 1848-1849 рр.), соціально-політичних (роздробленість Німеччини більше, ніж на 300 частин) та культурних змін (вплив німецької класичної філософії на культурне життя). Німеччина та Україна XIX ст. – країни, які проходили складний шлях до визначення своєї самоідентичності та становлення державності. Сформована філософська програма німецького романтизму вплинула та заклала основи для появи філософського вчення серед українських романтиків. Німецький романтизм – це реакція на обмеженість класицизму та заперечення раціоналістичного Просвітництва. Діалог між німецьким романтизмом та німецькою класичною філософією призвів до впливу ідей філософів на творчість письменників-романтиків та формування їхньої індивідуальної манери письма. Філософія німецького романтизму характеризується ірраціоналізмом, критикою Просвітництва, посиланням на Сократову “іронію” як метод філософствування, безсистемністю як діалектичної вимоги до пізнавального осягнення світу, домінантністю духовності, чуттєвості, суб’єктивності (за Новалісом), іронією, що має місце там, де філософські погляди висловлюються не систематично, а в діалогічній формі (за Ф. Шлегелем), переосмисленням проблем суб’єкта й об’єкта, обґрунтуванням діалектичного методу пізнання тощо.

Філософія німецького романтизму не була об’єктом спеціального вивчення тому, що “Ієнський гурток склався як гурток літературно-філософський, чим визначився подвійний зміст і характер його діяльності, поєднання в ній двох аспектів – літературно-художнього й філософсько-естетичного, навіть за певної переваги другого, теоретичного...” [1: 33]. Для філософії доби романтизму характерними є агностицизм (“заперечення можливості об’єктивного пізнання світу і людини. ... І. Кант створив цілу систему суперечностей, котрі доводять агностицизм, виділив три їх види: антиномії, паралогізми, ідеал чистого розуму – які свідчать про непізнаваність відповідно світу як цілого, сутності душі, Бога. Кант абсолютно розмежував явища – предмет пізнання і недоступні йому речі в собі.” [2: 10-11]) та пантеїзм (“вчення, що ототожнює Бога (чи богів і світ)” [3: 359]) (за Г. Гегелем та Ф. Шеллінгом). Мета статті – дослідити особливості філософії Ієнської школи романтиків, простежити еволюцію аксіологічних пошуків філософів-романтиків. Розв’язання цієї проблеми започатковано в працях таких учених, зокрема: Берковський Н.Я. Романтизм в Німеччині (1973); Ванштейн О.Б. Язык романтической мысли: О философском стиле Новалиса и Фридриха Шлегеля (1994); Габитова Р.М. Философия немецкого романтизма (1978); Дмитриев А.С. Проблемы иенского романтизма (1975); Píkulik L. Frühromantik (1992).

Ранній етап розвитку німецького романтизму доволі часто називають Ієнським (за назвою однойменного старовинного університету в м. Ієна (*нім. Jena*) на р. Зале), де

1796р. зібралась група діячів романтичного руху, серед яких були філософи, письменники: брати Август Вільгельм Шлегель (*нім. August Wilhelm Schlegel, 1767-1845*) та Фрідріх Шлегель (*нім. Friedrich Schlegel, 1775-1829*), Йоганн Людвіг Тік (*нім. Johann Ludwig Tieck, 1773-1853*), Новаліс (справжнє ім'я Фрідріх фон Гарденберг; *нім. Friedrich von Hardenberg, 1772-1801*), Фрідріх Вільгельм Йозеф фон Шеллінг (*нім. Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling, 1775-1854*), Вільгельм Генріх Вакенродер (*нім. Wilhelm Heinrich Wackenroder, 1773-1798*), Фрідріх Даніель Ернст Шлейєрмахер (*нім. Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher, 1768-1834*) та ін. Ієнцям були притаманні: утопія естетичного перетворення світу, універсалізм, ідея загального символізму, романтична іронія тощо.

Орган ієнських романтиків – журнал "Атенеум" ("Athenäum"), який виходив з 1798 р. до 1800 р., і в якому було сформульовано власну естетичну програму. Особливість журналу полягала в тому, що публікації мали форму певних фрагментів, які не були зрозумілими прихильниками раціоналізму, оскільки фрагменти являли собою синтез науки і мистецтва, форму, що долає усне догматичне, застигле.

Найбільш значна роль у створенні романтичного мистецтва належить братам Шлегелям, які відстоювали ідею романтичного розвитку мистецтва, яку вони вбачали в романтизмі. «Романтична поезія, - проголошував Ф. Шлегель, - це прогресивна універсальна поезія. Її призначення полягає не тільки в тому, щоб заново об'єднати всі розвинені види поезії, а й пов'язати її з філософією та риторикою» [4: 33]. Коли А.В. Шлегель читав лекції в Берліні та Відні, він наголошував на домінуванні характеру романтичного мистецтва, а Ф. Шлегель бачив світ як процес безкінечного становлення, головне в якому є духовна діяльність. Світ пізнається філософією та мистецтвом. Лише мистецтво глибше проникає в онтологічну сутність. У творчості людина проявляє свої надсилю. Ф. Шлегель формулює ідею неадекватності мислення, яке завжди пов'язано з причинно-наслідковими відношеннями. Мислення в своїй більшості є безсилим та вийти за його межі можна за допомогою гумору та іронії. Романтична іронія доволі часто призводила до крайнього суб'єктивізму та раціонального початку завдяки принципу відносності.

Романтичне світосприйняття тісно пов'язане з іменем письменника-романтика Новаліса. Він стверджує, що естетика є шляхом пізнання людини, суспільства та природи. У своїй філософській праці "Фрагменти" висвітлюється широке коло питань, зокрема: "про людину і феномен життя, про світ і його взаємовідношення з нами, про поезію і релігію, особливості мислення і т. д." [5: 550]. Поезія владує абсолютне повніше, ніж наука. Поезія веде до істини, яка є недосяжною в реальності. Головний предмет філософії та мистецтва – власне "Я". Світ є результатом творчості "Я" та "Божественного". Усе в світі – це контактування духів, а дух – абсолютний панівний початок світу.

У своїх філософських пошуках ієнці звертались до філософії Імануїла Канта (*нім. Immanuel Kant, 1724-1804*) та дійшли висновку, що пізнання ("процес вироблення і отримання знань. Залежно від того, яким є суб'єкт, носій пізнавального процесу, можна розрізнати ряд його видів. Суб'єктом можуть бути: окремі індивід, народ, спільнота народів, людство. Індивід отримує знання зі свого оточення, власної життєдіяльності, у процесі свого формування, яке в пізнавальному відношенні простягається від чуттєвої достовірності до найзагальніших понять. Класична спроба відобразити таке формування становить зміст "Феноменології духу" Гегеля..." [6: 373]) є самопізнання. Особистість повинна створювати свій власний світ. Згодом ієнські романтики закинули кантівську

“річ у собі” та звернулись до ідей Йоганна Готліба Фіхте (нім. *Johann Gottlieb Fichte, 1762-1814*). Абсолютне “Я” Фіхте ієнці тлумачили як “я” окремої особистості, яка є вільною.

Активним учасником гуртка є філософ Ф. Шлейєрмахер. Він романтично сприймає релігію як відношення людини та Всезагального. Ф. Шлейєрмахер уважав, що релігія – це стан людської свідомості. Уперше вчений каже про те, що проблема розуміння завжди є присутньою в житті людини та суспільства. Розуміння лежить в основі людської освіти, так як воно пов’язано з мовленням та мовою. Мистецтво розуміння (герменевтика) необхідне завжди, оскільки людина повинна оволодіти даною технікою.

У колі ієнських романтиків Й.Л. Тік посідає чільне місце завдяки тому, що він зосередився лише в галузі художньої творчості. 1799-1800 рр. Й.Л. Тік є членом Ієнського гуртка романтиків. Починаючи з 1797 р. окреслюються романтичні позиції Й.Л. Тіка. У цьому ж році світ побачила збірка “Народні оповідання Петера Лебрехта” (нім. *“Völksmärchen, herausgegeben von Peter Lebrecht”*). Згодом 1798 р. естетичні погляди викладені в філософському романі “Мандри Франца Штернбальда” (нім. *“Franz Sternbalds Wanderungen”*). Цей роман став апогеєм в історії розвитку німецького романтизму, оскільки в ньому відображуються багато позицій романтичного світогляду в їх первинному вигляді.

З Ієнським гуртком був пов’язаний В.Г. Вакенродер. “В центрі естетики Вакенродера – принцип целостного восприяття художественного произведения, основанный на идее универсальности искусства” [7: 16]. Книгу “Сердечные излияния монаха, любящего искусство” (нім. *“Herzenseggiessungen eines kunstliebenden Klosterbruders, 1797”*) можна вважати першою датою німецького романтизму, яку склали ліричні статті про мистецтво та митців, про оповідання про музиканта-невдаха Йосипа Берглінгера, яке мало автобіографічне значення. Синтетичне мистецтво вперше проголошено Вакенродером, почали наслідувати сучасники та митці наступних поколінь. Можна зазначити, що В.Г. Вакенродер ідеалізував німецьке Середньовіччя, особливо великий інтерес до вивчення національної давнини, згодом це мало вплив на подальший розвиток німецького романтизму.

Одним із представників німецької класичної філософії, який вплинув на романтиків є Фрідріх Шлегель – філософ раннього німецького романтизму, один з теоретиків німецької романтичної школи, засновник і редактор журналу “Атеней”, автор критичних статей, курсів з історії літератури, погляди якого пройшли еволюційний розвиток, починаючи від І. Канта, Фіхте до Спінози та Лейбніца. Сформулював одну з головних ідей німецького романтизму – “ідею універсальної нової культури, сповненої духом критики і безперервного вдосконалення, що поєднує науку і мистецтво, поезію і філософію, історію і культуру.” [8: 345] Ф. Шлегель вважав, що носієм культури має бути громадський письменник. Тому, філософські ідеї Ф. Шлегеля зближують його зі світоглядами письменника Е.Т.А. Гофмана, поетів Фрідріха Гельдерліна та Новаліса. Вони прагнули розглядати художній матеріал з певних абстрактних категорій, а не з якоїсь видової специфіки. Це є свідченням того, що естетика була частиною філософії Шлегеля, і тим, що відобразилось на творчих пошуках Новаліса. Оскільки, естетика для Шлегеля – це міфологія, то вона “... має стати основним способом пізнання, але не як раціонально-однобічним, а універсальним, серед інструментів якого будуть інтуїція, віра, високе містичне осяяння.” [9: 84] Ідеї Шлегеля вплинули також на видатного німецького письменника

Е.Т.А. Гофмана, творчість якого можна охарактеризувати як міфотворчість. Завдяки Ф. Шлегелю та Л. Тіку Новалис установив тісні зв'язки з ієнськими романтиками, де в колі ієнців викажує ідеї інтуїтивістської діалектики, усезагального символізму природи та полярності та взаємопереходу речей (“магічний ідеалізм”). Так, наприклад, це відобразилося у філософських фрагментах ліричного циклу “Тіми до ночі”.

Іншим видатним німецьким філософом є Ф.В.Й. Шеллінг, вплив якого найбільше відчувається у творчості письменників-романтиків. Спочатку він схилився до раціоналістичного ідеалізму, який змінюється на ірраціоналізм та теософію. І це згодом відбивається у романі Е.Т.А. Гофмана “Еліксир диявола” та на творчості Ф. Гельдерліна. Філософська програма Ф. Шеллінга зводиться до примирення протилежностей. Діалектика Ф. Шеллінга набуває об'єктивно-ідеалістичної форми, де об'єктивна форма є раціоналістичною, і тією, що вступає у конфлікт. Тому, у творчості Е.Т.А. Гофмана фантастика перегується з реалістичним, сатиричним зображенням навколишнього середовища та продовженням традицій містико-діалектичної філософії. У фантастиці жахів та кошмарів як проявів “темної сторони” людської душі Гофман звертається для викриття сваволі над долями людей. Яскравим прикладом цього є роман “Еліксир диявола”, який витриманий у традиціях готичної естетики. Тому, трансцендентальний ідеалізм Ф. Шеллінга, який заперечує фіхтеанське Я (суб'єкт) та фіхтеанське не-Я (об'єкт) згодом трансформувався в ірраціоналістично-суб'єктивістську “філософію одкровення”, яка яскраво відобразилася у творчості Г. фон Кляйста та Новалиса (зібрання філософських думок “Фрагменти”).

Вплив філософських ідей А.В. Шлегеля та Гегеля простежується у творчості Г. Гейне, який слухав їх лекції у Берлінському університеті. Для творчості Г. Гейне притаманна боротьба суспільних та естетичних настроїв. Це яскраво простежується у ліричних циклах.

Поетеса періоду німецького романтизму, творчість якої відобразила палітра романтичних ідей та образів є А.Ф. фон Дросте-Хюльсхофф. У природі вона знаходить вихід із замкненості існування.

Представником особливої гілки романтизму є Ф. де ла Мотт Фуке, у центрі творів якого знаходиться фантастичний світ Середньовіччя та лицарство. Творчість даного письменника високо цінував Е.Т.А. Гофман, особливої уваги заслуговує повість “Мешканець пекла” та романтична казка “Ундіна”, де відчувається вплив філософії Шеллінга та братів Шлегелів.

Іншим видатним представником ієнської школи романтиків є філософ, філолог, проповідник Ф. Шлейєрмахер, який заклав основи герменевтики та який разом з Новалисом, Ф. Шлегелем висунули ірраціоналістичні, містико-міфологічні тези всупереч раціоналістично-науковим орієнтаціям Просвітництва.

Ідеї німецької класичної філософії вплинули на український романтизм. У свою чергу, український романтизм – це прагнення відображення ментальності, автентичності та ірраціонального типу мислення українців. Філософія українського романтизму позначилася впливом суспільно-політичних подій (тиск двох імперій – Російської та Австрійської імперії Габсбургів; остаточна втрата автономії Гетьманщиною та Слобідською Україною), що в свою чергу призвели до пробудження національної самосвідомості, інтересу до минулого. І пол. XIX ст. – початок розробки філософської української ідеї. Західноєвропейські (німецькі) філософські концепції XIX ст. в Україні пройшли свій шлях

осмислення та наклали свій відбиток на ідіостилі письменників-романтиків. Виникнення романтизму в Україні пов'язують з діяльністю Кирило – Мефодіївського товариства. Особливе місце в ньому посідає творчий спадок видатного історика, фольклориста, етнографа, письменника-романтика М.І. Костомарова. Світоглядна позиція М.І. Костомарова формувалась під впливом німецького романтизму та ідей шведського філософа-містика Е. Сведенборга. Згодом це знайшло своє відображення у праці “Слов’янська міфологія” та проповідуванні ірраціоналізму та релігійної філософії, де письменник намагався примирювати віру з розумом. М.І. Костомаров, як автор головного ідеологічного документа “Книга буття українського народу”, де в душі романтизму доміняючою виступає національна ідея, як складова його історіософської концепції. Головна думка творчості М.І. Костомарова полягає в тому, що народ – це рушійна сила історії. “... М. Костомаров на рівні методології історичного дослідження здійснював органічний синтез романтичного пафосу минулого, романтичної іронії з витриманим у душі раціоналістичних підходів культом фактів, що ґрунтуються на критичному аналізі історичних документів.” [10: 158]

Німецький філософ, який уніс великий унесок в українську філософську думку І пол. XIX ст. є Й. Б. Шада, який з 1804 р. по 1816 р. очолював кафедру умоспоглядальної та практичної філософії в Харківському університеті. На філософські погляди Й.Б. Шада вплинула філософія І. Канта аналізу свободи, людську гідність, але Й.Б. Шада не задовольняє розрив між суб’єктом і об’єктом. Згодом його погляди проходять шлях від філософії Й. Фіхте до Шеллінга. Саме творчість Й.Б. Шада стосовно місця і ролі нації у житті суспільства вплинула на Харківських романтиків, які прагнули до збереження своєї ідентичності.

Іншим представником українського романтизму є П. Куліш, у центрі уваги якого лежить проблема національної культури. У його творчості протиставляється внутрішнє та зовнішнє, звернення до історії України. Усе це знайшло відбиток у першому українському романі “Чорна рада”, збірнику “Записки о Южной Руси” та дискусіях на сторінках альманахів “Хата” та “Основа”.

Також ідеї романтизму вплинули і на першого ректора Київського університету, члена Кирило-Мефодіївського товариства М. О. Максимовича, якому були близькі натурфілософські ідеї Шеллінга, і, який виклав свої філософські ідеї у статті “Лист про філософію”. “Філософія, на думку М. Максимовича, - це любов до мудрості, і, як така, вона не може будуватись на розрахунках одного “розуму”, для філософського розуміння необхідні зусилля і серця” [11: 153].

Таким чином, філософія німецького романтизму дала поштовх для звернення письменників-романтиків до питань філософії. У своїй творчості письменники-романтики еволюціонували до романтиків-філософів. Вони торкалися проблем аксіології, гносеології, онтології тощо. Діяльність Ієнського гуртка слугувала естетичним підґрунтям для всього подальшого романтизму.

ЛІТЕРАТУРА

1. История зарубежной литературы XIX века. – Ч. I. / Под. ред. проф. А.С. Дмитриева. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 572 с.
2. Булатов М.О. Філософський словник / Михайло Олександрович Булатов – К.: Стило-с, 2009. – 575 с.
3. Див. пос. 2, с.359.
4. Див. пос. 1, с.33.
5. Див. пос. 2, с.550.
6. Див. пос. 2, с.373.
7. История западноевропейской литературы: Германия, Австрия, Швейцария / под. ред. А.Г. Березиной. – СПб.: Филолог. фак. СПбГУ; М.: Академия, 2005. – 240 с.
8. Історія філософії: Підручник для вищої школи. – Х.: Прапор, 2003. – 768 с.
9. Шагалінов Б.Б. Ф.В. фон Шеллінг: міфотворець на перепутьях модерну / Б.Б. Шагалінов // Наукові записки. Філологічні записки. Т.72. – 2007.- С.80-88.
10. Горський В.С. Історія української філософії. Курс лекцій / Вілен Сергійович Горський. – К.: Наук. думка, 1996. – 268 с.
11. Див. пос. 9, с.153.

УДК 82-2

Козлов Р.А.
(Кривий Ріг, Україна)

ТРЕТІЙ ВИД ЛІТЕРАТУРИ: ТЕОРІЯ Й ТЕРМІНОЛОГІЯ

У статті розглянуто зміст терміна «драматургія» та обґрунтовано його вживання на означення особливого виду літератури поряд з поезією та прозою; запропоновано класифікаційні принципи трихотомії.

Ключові слова: поезія, проза, драматургія, вид літератури.

В статье рассмотрено содержание термина «драматургия» и обосновано его употребление для обозначения особого вида литературы наряду с поэзией и прозой; предложены классификационные признаки трихотомии.

Ключевые слова: поэзия, проза, драматургия, вид литературы.

The article deals with the term «dramaturgy» and justification of its use to refer to particular type of literature, along with poetry and prose; it also proposes classification features of trichotomy.

Key words: poetry, prose, dramaturgy, type of literature.

Історія літературознавства, особливо останніх півтораєста років актуальності генологічних проблем у ньому, знає чимало спроб уведення нових елементів у вже, здавалося б,

© Козлов Р.А., 2011